

ATATÜRK, CUMHURİYET VE TÜRK DÜNYASI

İSMAİL ÇALLI*

Bilindiği gibi, Rusya'da 1990'lı yıllardan itibaren meydana gelen gelişmeler, Türk Dünyası'nın mukadderatı ile birinci dereceden alakalıdır. Bu gelişmeler kısa zamanda büyük bir büyüme göstermiş ve Türk Dünyası, son yıllarda ilim aleminde en çok tartışılan ve sözü edilen konulardan birisi haline gelmiştir. Öyle ki, Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra, Türk Dünyası ve Dış Türkler konusunda Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışma sayısındaki büyük artış bile, bize bu konuda önemli ip uçları vermektedir. Bunların yanı sıra, Türk Dünyası meselesi özellikle Türkiye için özel bir anlam ifade etmektedir. Zira dil, din vs. hususların ötesinde Türkiye'nin bu mesele ile ilgilenmesini zorunlu kılan ırkî ve millî bağlar mevcuttur. Bu nedenle Türk Dünyası'nın Türkiye'nin gündeminde yer işgal etmesi çok tabii bir hadisedir. Yine tabiidir ki, gelişmelerin başlangıcını yalnızca 1990'larda Rusya'daki gelişmelerle başlatmak da mümkün değildir. Çünkü Türkiye, Türk Dünyası'na karşı yukarıda bahsedilen hususlardan dolayı, sürekli alakalı olmuştur.

Türk Dünyası'na karşı duyulan ilgi, özellikle Osmanlı devletinin son dönemlerine rastlamaktadır. II. Abdülhamid'in Osmanlıcılık ve İslâmcılık politikalarının, ülkede bulunan gayri müslim ve gayri Türk unsurların ayrışmasını engelleyememesi, Türkçülüğe geçilmesindeki en önemli gerekçeyi oluşturmuştur. Diğer fikir akımlarının iflas ettiğini gören İttihat ve Terakki de, bu durum karşısında Türk Milliyetçiliği ve Türk Birliği fikrine sarılmış ve bu yolun yegâne kurtuluş yolu olacağını düşünmeye başlamıştır. 1851-1914 yılları arasında yaşayan Kırımlı Gaspıralı İsmail Bey, Türk Dünyası'nın birlik halinde kalkınması için yapılacak mücadelenin, "dilde, fikirde ve işde birlik" ilkesinden ayrılmamasını isteyen bir fikir adamı idi. Pan-Türkizm (Türk Birliği) de denilen Türkçülük fikrine inananları, düşünceleri açısından iki kısımda incelemek gerekmektedir. Çoğunluğunu Rus eseratinden kaçan aydınların teşkil ettiği birinci grup, Türkler arasında kültürel ve siyasi birlik fikrini savunuyorlardı. Yani bütün dünyadaki Türklerin tek bir devlet olarak siyasi birlik halinde bulunması amaçlanıyordu. Bu nedenle bu grup, Turancı

* Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi Rektörü.

veya Pan-Turanist olarak da nitelendirilmektedir. Bunların önderliğini ise Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoglu Ahmed ve Hüseyinzade Ali Beyler yapmaktaydı. Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da Turancılık konusundaki fikirleri bilinmektedir. Buna karşılık önderliğini Ziya Gökalp'ın yaptığı ikinci grup ise, Türklerin çok geniş bir coğrafyaya yayıldıklarını ve bu nedenle siyasi bir birlik oluşturmalarının imkânsızlığını dile getiriyor ve Türkler arasında sadece kültür birliğinin gerçekleşmesini istiyordu. Sonuçta Osmanlı devletinin Birinci Dünya Harbi'nde yaşadığı acı tecrübeler, birinci grupta bulunanların fikirlerinin gerçekleşmesinin imkansızlığını göstermişti.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de Türk Dünyası'na olan ilgisi tabiatıyla Osmanlı devletinin son zamanlarında başlamıştır. Birinci Dünya Harbi'nin acı hatırası sonucunda, Pan-Turanizm akımının gerçekleşmesinin siyasi yönden imkânsızlığını ve ortaya çıkardığı güçlükleri çok iyi gören Mustafa Kemal Atatürk, yukarıda bahsedilen fikirlerinden ikincisini, yani Türker arasında kültür birliği sağlanması fikrini daha çok arzu etmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminde takip etmiş olduğu politikalar, bu görüşü doğrular nitelikte olmuştur. Atatürk, izlemiş olduğu politikalar ve yapmış olduğu icraatla, büyük bir Türk milliyetçisi olduğunu da göstermekten geri kalmamıştır. Nitekim "ne mutlu Türküm diyene" sözünü söyleyen Atatürk, "benim yaradılışında fevkalade olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir" diyecek kadar da büyük bir Türk milliyetçisi idi. Tabii ki, bu sözler sadece Türkiye dahilindeki Türkler için düşünülmemelidir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Türk Dünyası'nın kültürel birliği, Mustafa Kemal Paşanın en büyük amaçlarından birisiydi. Bunu, Paşanın Nahçıvan için kullandığı ifadelerden de anlayabiliyoruz. Zira Atatürk'e göre, "Nahçıvan Türk Kapısı" idi. Yani Türkiye'nin Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bölgenin de kapısı konumundaydı. Bununla bağlantılı olarak Azerbaycan'a özel bir önem atfetmesi, yine bu konudaki düşüncelerini göstermesi açısından ehemmiyet arz etmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ü diğer insanlardan ve liderlerden farklı kılan en önemli özelliklerden birisi hiç şüphesiz ki, gerçekçiliği ve akılcılığıdır. 1 Aralık 1921 tarihinde TBMM'nde yaptığı bir konuşmada, Pan-Turanizm ve Pan-İslâmizm konusunda uyarıda bulunmuş ve gerçekçi bir devlet adamı olduğunu şu şekildeki ifadeleriyle göstermiştir: "Dünya yüzünde mevcut bütün dindaşlarımızın mutlu ve refah içinde yaşamalarını isteriz. Fakat bu toplumun büyük bir imparatorluk halinde, bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak, bu hayaldir... Daima hatırdan tutunuz ki, bir siyasi varlığın, sı-

nırını geçemeyeceği bir kuvvet hedefi vardır." Atatürk, milliyetçilik konusundaki gerçekçiliğini "Büyük Nutuk"ta da dile getirmiş ve "bizim uygulama imkânı gördüğümüz siyasî ilke 'Millî Siyaset'tir. Dünyanın bugünkü şartları karşısında hayalci olmak kadar büyük bir yanılğı olamaz... Büyük ve hayalî şeyleri yapmadan, yapmış gibi görünmek yüzünden, bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Pan-İslâmizm, Pan-Turanizm yapmadık, belki yaparız, yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yapturmamak için bir an önce öldürelim dediler" şeklinde konuşmuştur. Bu nedenle Misak-ı Millî'ye bağlı bir politikanın izlenmesine gayret edilmiştir. Ancak hiç şüphe yok ki, Atatürk milliyetçiliğindeki vatan kavramı ve gerçekçilik ilkesi, millî sınırlarımız dışında kalan Türklerle ilgilenmemek anlamına gelmez. Türk milliyetçisi dünyada yaşayan bütün Türkleri kardeş sayar, onların uygar, özgür, mutlu olmalarını, gelişmelerini diler, kültürel değerlerini, millî birliklerini korumalarını ister. Haklı davalarıyla, şartların ve imkânların elverdiği ölçüde ilgilenir. Ama kendisine siyasî olan olarak, Türk vatanını benimser. Gerçekçi ve akılcı davranarak, anavatanı tehlikeye atacak, Türülüğe hiçbir fayda sağlamayıp, sadece zarar getirecek maceracı ütopyalardan uzak kalır. İşte Atatürk'e göre gerçek Türk modeli böyle olmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk bilindiği gibi Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırdıktan sonra, yeni Türk devletinin siyasî rejimini cumhuriyet olarak belirlemişti. Zaten kendisine daha sonra soranlara, "en büyük eserim cumhuriyettir" diyecek ve hattâ altı temel ilkedden bir tanesi yine cumhuriyetçilik olacaktır. Tabii ki bu önemli gelişmelerde, kendisinin büyük bir Türk milliyetçisi olmasının da rolü gerçekten çok büyük olmuştur. Zira o, Türk insanının kendisini en iyi gösterebileceği ve temsil edebileceği rejim olarak cumhuriyeti görmekteydi. Atatürk'ün cumhuriyet ve demokrasi hakkındaki fikirlerinin henüz öğrencilik ve gençlik yıllarında gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Fakat bu düşünceler Türk Kurtuluş Savaşı ile birlikte uygulama alanına konulmuştur. Nitekim 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Anadolu'da attığı her adımı "irade-i milliye" gayesiyle atan Atatürk, Erzurum Kongresi günlerinde, yakın çevresinde bulunan Mazhar Müfit Kansu'ya, "ileride şekl-i hükümet cumhuriyet olacaktır" diyebilecek kadar ileri görüşlü bir insandı. Zaten onu "sine-i millete" döndüren asıl neden de yine Türk milletine olan sevgisi değil miydi? Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yanı sıra, millet iradesi konusundaki en önemli ve en büyük gelişme, şüphesiz ki, 23 Nisan 1923 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasıydı. Meclisin

toplanmasıyla, Türk tarihinde ilk kez tam manasıyla halk iradesi ön plana çıkıyordu. Bundan böyle artık meclisin üzerinde bir hükümdar olmayacak aksine TBMM, bütün idarî mekanizmaların üstünde bulunacaktı. 20 Ocak 1921'de yürürlüğe giren ilk anayasada, yeni Türk devletinin dayandığı esaslar, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde belirtilmişti. Birinci maddenin ilk cümlesini "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" cümlesi oluşturuyor ve adeta durumu temel bir ilke haline getiriyordu. Devamında ise "idare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır" deniyordu. İkinci madde ise, yasama, yürütme ve güç yetkisinin, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'nde "tecelli ve temerküz" edeceğini belirtiyordu. Egemenliğin bir kişiye, bir aileye, bir zümreye değil, Türk milletine ait olduğunu açık bir şekilde belirtmekle, 1921 Anayasası, bir bakıma saltanatın hukukî dayanağını ortadan kaldırmış oluyordu. Bu gelişmeler karşısında ortaya çıkan gerçek, şüphesiz ki, Atatürk'ün Türk milletine duyduğu sevgi ve saygıdan kaynaklanıyordu.

Diğer taraftan Türkçü politikalar izleyen Enver Paşanın idaresinde Birinci Dünya Harbi'nin son günlerinde Osmanlı devleti Kafkasya'nın çok büyük bir kısmını ele geçirmişti. Mondros Mütarekesi'nin hemen öncesinde meydana gelen bu çok önemli gelişmeler karşısında Azerbaycan Başbakanı vermiş olduğu demeçte, "Türkler için asırlar boyu devam eden ayrılık sona ermiştir. Azerî Türklerinden sonra Türkistan Türklerinin de Osmanlı-Türk orduları sayesinde kısa zamanda istiklallerine kavuşacağını ümid ediyorum" diyordu. Buna uygun olarak bir Türkistan heyeti de Osmanlı ordusundan yardım istemek için Bakû'ya gelmiş ve bir rapor takdim etmişti. Raporun bir bölümünde Türk birliği konusundaki şu ifadelere rastlıyoruz: "Şimdi bizim kalbimiz, tamamıyla Büyük Türkiye'ye iltihak ihtirası ile çarpıyor. Bütün Türklüğün birleşmesi, ancak bizim ulvî maksatlarımıza uyan yoldur. Bugün arzumuz, emelimiz budur. Bu mualla emel, küçük-büyük bütün halkın ve sınıfların en kutsal gayesidir. Duygumuzun, maksadımızın ulviyet ve meşruiyetini, fedakâr ve genç Türkiye'nin, bugün işbaşında bulunan milliyetçi vatanperverleri hiç şüphesiz takdir ederler. Zira o vatanperverler, biz biliyoruz ki, bizlerde henüz doğmuş olan bu mukaddes emeli, o bütün Türklüğün millî birliğini, zaten çoktan hayatlarının gayesi saymışlardır." Türk birliği konusundaki bütün bu iyimser gelişmelere rağmen, bilindiği gibi Osmanlı devletin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasından sonra bütün bu beklentilerin yerini ümitsizlik kaplamış ve iyimser beklentiler sona ermiştir. Zaten mütarekenin bir maddesi de, Türk kuvvetlerinin Kafkasya'dan çekilmesine dairdi.

Her yönüyle "meş'um" olarak kabul edilen Mondros Mütarekesi'nden sonraki gelişmeler, malûm olduğu üzere hem Türkiye ve hem de Azerbaycan ve Türkistan Türkleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Öyle ki, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa idaresinde Millî Mücadele hareketi başlatılırken, Azerbaycan Nisan 1920 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiş ve Sovyetler bünyesine alınmıştı. Kâzım Karabekir Paşa tarafından Ermeniler üzerine yapılan Doğu Harekâtı'nın başarıyla gelişmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşanın Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Doğu Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği 1 Aralık 1920 tarihli bir yazı, Türkiye'nin bundan böyle Türk Dünyası'na karşı izleyeceği politikanın ana hatlarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu aynı zamanda Mondros Mütarekesi'ne kadar Türkiye'nin takip ettiği siyasî birlik fikrini terkettiği ve kültür birliği amacını gütmeye başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Mustafa Kemal Paşanın Kâzım Karabekir Paşaya gönderdiği bu yazının, konumuzu ilgilendiren kısmını aşağıya alıyoruz:

"Azerbaycan'ın tamamen ve ciddiden müstakil bir devlet haline girmesine taraftarız ve bunun temini için Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsât-ı lazımede bulunulacaktır. Bu babda memleketin petrol vs. gibi kendi iktisadî kaynaklarına sahip olması için yine aynı şartla çalışılacaktır... Kafkas meselesinin hudud, vesait-i nakliye vs. gibi nokta-ı nazarlardan hallinde daima Azerbaycan'ın ve Şimalî Kafkasya menfaatlerinin bilhassa nazar-ı dikkate alınmasına itina olunacağı gibi, 10.8.36 (10 Ağustos 1920)'da Ruslar ve Ermeniler arasında akd olunan mütarekede Azerbaycan'a zarar veren maddelerin kaldırılmasına çalışılacak ve her milletin mukadderatına hakim olması düsturuna binaen, Karabağ vs. gibi Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin Azerbaycan'a bağlı bulunması temin edilecektir. Azerbaycan için verilen talimat, Şimalî Kafkasya Cumhuriyeti'ne dahi şamil-dir. Fırsat zuhurunda Çerkes ve Müslüman olan Abaza memleketinin Gürcistan'dan alınıp, bu cumhuriyete ilhaka Ruslar meylettirilecektir." Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne göre Azerî Türkleri büyük bir önem arz ediyordu. Bu nedenle ihmal edilmemesi gerekiyordu. Ancak burada dikkati çeken bir diğer önemli nokta ise, "Azerbaycan'ın tamamen ve ciddiden müstakil bir devlet haline gelmesi" konusundaydı. Yani bütün Türklerin birliği amaçlanmıyor, kültür birliği doğrultusunda Azerbaycan Türklerinin menfaatleri korunmaya çalışılıyordu. Bu aşamada da en önemli husus, şüphesiz Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet konumuna gelmesiydi. Zira bu tarihlerden sonra Türkiye'nin Türk Dünyası'na

karşı bakış açısı, Rusya'ya karşı, bu bölgede bulunan Türk devletlerinin bağımsızlıklarının kazanılması konusunda olmuştur. Bu, Türkiye Türklüğü ile Türkistan Türklüğü arasında kurulacak olan kültür birliğinin de en önemli aşamasıydı.

Eylül 1921'de Azerbaycan'ın büyükelçi olarak atadığı İbrahim Abilov'un Ankara'ya gelişiyle, taraflar arasındaki samimiyet havasının daha da arttığı gözlenmektedir. Nitekim 18 Kasım 1921 tarihinde Azerbaycan sefaretinin açılışı ve bayrağının direğe çekilişi dolayısıyla Atatürk, kardeş Azerbaycan halkının istiklalinin ebediyen var olup devam edeceğine olan inancını bir defa daha dile getirmiş ve Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği önemi şu ifadeleriyle tamamlamıştır: "... Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin tevlid ettiği rabitadan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haiz-i kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti göz önüne getirilirse filhakika Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telâki noktası olduğu görülür. Azerbaycan'ın bu mevki-i mahsus, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin yanında Anadolu'yu göz önüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın pek güzel irae ettiği gibi, Anadolu da, bütün Asya'nın, bütün mazlumlar dünyasının, zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır." İşte din, dil, ırk vs. birçok bağın yanı sıra, Azerbaycan'ı Türk Dünyası için önemli kılan coğrafi şartlar da mevcuttu. Çünkü bu bölge, Orta Asya Türklüğüne de açılan bir kapı gibiydi. Yani Türk kapısı idi.

Atatürk Azerbaycan ile Türkiye'nin önemini karşılaştırdığı ve Azerbaycan'ı Orta Asya Türklüğüne açılan kapı olarak, Türkiye'yi de bu kapının başlangıcında gördüğü konuşmasından, sonraki gelişmeler de göz önüne alındığında birtakım değerlendirmeler yapabilmek mümkündür. Zira bu ilişkinin belirtilmesi, ileride ortaya çıkacak yeni gelişmelerin değerlendirilmesi açısından da önemliydi. Nitekim Atatürk'ün 1933'te Rusya ile ilgili olarak söylemiş olduğu sözlere baktığımızda, bu sözlerden de Türk Dünyası'na karşı beslemiş olduğu düşüncelerinin anlaşılması son derece kolaylaşmaktadır. Türkiye ile Türk Dünyası arasında kültürel bir bağ kurulması gerektiğini vurguladığı bu konuşmasının ilgili kısmı şu şekildedir:

"Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir.

Ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli." Bu konuşmadan Atatürk'ün Türk Dünyası için siyasî bir bütünleşme değil, kültürel bir beraberliği arzu ettiğini anlıyoruz. Ancak diğer önemli bir sonuç da, değişen dünya şartlarına göre politikaların da değişmesi ve değişken olması gerektiği konusundaydı. Bu konuşma aslında yoruma gerek kalmadan Atatürk'ün konuyla ilgili fikirlerini yansıtmaları açısından son derece önemlidir.

Büyük bir Türk milliyetçisi olan Atatürk, millî egemenliğin en mükemmel şekilde gerçekleşebileceği devlet şeklinin, devlet başkanı da dahil olmak üzere, devletin bütün temel organlarının halk tarafından seçildiği bir cumhuriyet olması gerektiğine inanıyordu. Atatürk'ün cumhuriyetçilik anlayışı, sadece hükümdarlığın reddi anlamına gelen cumhuriyetçilik değil, demokratik cumhuriyetçiliktir. Cumhuriyet ile monarşi arasındaki temel değer ve zihniyet farklarından birisi de cumhuriyetin "vatandaşlık", monarşinin ise "uyrukluluk (tabiiyet)" kavramlarına dayanmasıdır. Ne kadar sınırlandırılmış ve anayasallaşmış olursa olsun, her monarşide geçmişten kalan ve çağdaş eşitlik anlayışıyla bağdaşmayan birtakım ayrıcalık kalıntıları vardır. Örneğin monarşilerde hükümdar şahsî, kutsal ve sorumsuz sayılır. Hükümdarın suç işleyemeyeceği ve hata yapmayacağı kabul edilmiştir. Monarşik krallık olmasına rağmen, demokrasinin beşiği sayılan İngiltere'de bile bu ilke "kral hata yapmaz" vecizesiyle ifade edilir. Cumhuriyet ise bütün vatandaşların eşitliği ve devlet yönetimine eşit olarak katılmaları temeline dayanır. Cumhuriyette devlet, vatandaşların ortak idarelerinin ürünüdür.

Atatürk, Medenî Bilgiler Kitabı'na esas olan notlarında, demokrasi prensibini açıklarken, "bu prensibe göre, irade ve hakimiyet, milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, millî hakimiyet şekline dönüşmüştür... Demokrasi esasına müstenit hükümetlerde hakimiyet halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, hakimiyetin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını gerektirmektedir." Bu suretle demokrasi prensibi siyasî hükümetin, hakimiyetin kaynağına ve meşruiyetine temas et-

mektedir. Atatürk'e göre, demokrasi fikri, daima yükselen bir denizi andırmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği şu sözler de, cumhuriyet idaresinin ne denli faziletli bir idare olduğunu açıklamaktadır: "Cumhuriyetimizin dayanağı Türk milletidir. Bu milletin fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o millete dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur". Bu sözleriyle Atatürk, Cumhuriyet Türkiye'si'nin en büyük vazifelerinden birisinin, millî kültürümüzü teşkil eden güzel dilimiz ile zengin tarihimizin önemini ortaya koymak olduğunu ifade ediyordu. Bir başka ifade ile o, bundan sonra Türk milletinin ve Türk dünyasının millî varlığının muhafazası ve birliğinin devamı için, millî kültürümüzün temelini teşkil eden millî tarihimiz ile dilimizin araştırılıp geliştirilmesini, Cumhuriyet Türkiye'si'nin en büyük vazifesi olduğunu bildiriyordu. 1930'lu yıllarda bizzat Atatürk tarafından Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının kurulması bu amaca yöneliktir. Bu kurumların amacı, Türk tarihini ve dilini ilmî suretlerle araştırıp, ortaya çıkarmak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkılarını tespit etmektir. Böylece Türklerin şerefli bir geçmişe ve zengin bir kültüre sahip olduğunu dünyaya ilân edilebilecek ve yeni yetişen Türk nesilleri, atalarının şanlı tarihlerinden haberdar olarak, yarınlara doğru daha da güçlü ve emin adımlar atabileceklerdi. İşte Mustafa Kemal Atatürk, bütün bu gelişmelerin cumhuriyet idaresiyle yönetilebilecek bir Türkiye'de başarılacağını savunuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan bu büyük insan, acaba neden cumhuriyet idaresinde bu denli bir ısrar gösteriyordu? Ona göre cumhuriyet, Türk insanının gücünü, özelliklerini, kabiliyetlerini vs. gösterebilecek en uygun idare tarzıydı. Bunu şu ifadelerle açıklıyordu: "Türk milletinin yaradılış ve anlayışına en uygun yönetim cumhuriyet yönetimidir." Yine Atatürk'e göre, "demokrasi prensibinin, en asrî ve en mantukî tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyetti." Türk milleti cumhuriyet idaresi sayesinde en iyi bir şekilde temsil edilebilirdi. Bu açıdan bakıldığında cumhuriyet yönetimi, halkın ihtiyaçlarına cevap veren ve millî iradenin gerçekleşebilmesi için en iyi bir tarz olarak da dikkatleri çekmekteydi. Bu ifadeler, Atatürk nazarında cumhuriyetin yönetim şekli olarak kabul edilmesindeki en önemli ve geçerli nedenlerdi.

Bu açıdan bakıldığında Türk Dünyası'nın Türkiye Cumhuriyeti örneğinden çıkaracağı önemli dersler bulunmaktadır. Çarlık Rusyası'nın yıkılma-

sından sonra kurulan Sovyet Rusya'nın 70 yıl kadar devam eden esir milletleri boyunduruk altında bulundurduğu dönem sona ermiştir. Bu gelişmeyle birlikte, yani eski Sovyetler Birliği'nin parçalanması sonucunda, bağımsız Türk cumhuriyetleri meydana çıkmıştır. Anadolu toprakları üzerinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin öteden beri var olan özel konumu, bu nedenle daha da hassasiyet kazanmış ve bağımsızlığına kavuşan bu cumhuriyetlerin dünyaya açılan kapısı konumunda bulunmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, Balkanlarda Bosna'dan başlayıp, Sancak, Kosova, Makedonya ve Türkiye üzerinden Kafkasya ve Türkistan'ın nihayetinde Moğolistan ve Çin'in içlerine kadar hemen hemen kesintisiz bir şekilde uzanan sahada çeşitli yarı bağımsız ya da bağımsızlığını henüz kazanamayan çeşitli Türk toplulukları yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, bir taraftan adı geçen bağımsız Türk cumhuriyetleri ile olan kültürel, politik ve ekonomik ilişkilerini yürütürken, diğer Türk topluluklarıyla da ilgilenmek, o toplumların konumlarının istenilen düzeye gelmesi yolunda kendi üzerine düşeni yapmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Kardeş cumhuriyetleri ilk tanımakla yetinmeyen Türkiye Cumhuriyeti, onların bütün Dış Türklerin, daha doğrusu Türk Dünyası'nın dikkatlerinin Türkiye üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Nitekim, Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlığını ilân eden Türk kökenli cumhuriyetler, dış dünya ile ilişki kurarken, Türkiye ile işe başlamakta, Ankara'ya gelen devlet başkanları, her alanda Türkiye'ye bakuklarını ve yardım beklediklerini söylemektedirler. Gerçekten bu yeni Türk cumhuriyetleri, "bizim için örnek, Atatürk Türkiyesi'dir" demekte ve bunu birçok batılı devlet ileri gelenleri de doğal karşılamaktadırlar. Bu aşamada doğu ile batı arasında köprü rolü oynayacak olan Türkiye'nin sahip olduğu değerlerden çıkarılması gereken dersler mevcuttur.

Başta Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetlerinden başlayarak, bütün İslâm ülkeleri ve hattâ Balkanlarda bağımsızlığa kavuşan ülkelerin "Türk Modeli"nden esinlenebileceğinden söz edilirken, tabii ki, önemli olan "Türk Modeli"ni oluşturan başlıca unsurların neler olduğunun bilinmesidir. Yani Türkiye örneğinin hangi yönleri örnek olarak alınmalıdır? "Türk Modeli"nin birinci unsuru, insan haklarına saygılı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan cumhuriyet rejiminin varlığıdır. Bu rejimde siyasî partiler, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olacak, bunların tüzük ve programları, devletin bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacak, bu sınırlamaların dışına çıkan siyasî partiler kapatılacaktır. Yani "Türk Modeli" sınırsız de-

ğil, rejimi; bölücü ve aşırı partilerin ve kuruluşların tasallutundan koruyan bir "sınırlı plüralizm"i öngörmektedir. Bu modelin diğer bir unsuru, din devleti yerine, dinin vicdanî bir mesele olmasından hareketle, "lâik devlet" ve "Müslüman millet" formülünü içermesidir. "Türk Modeli"nin ve başarılı Türk çağdaşlaşmasının en önemli bir diğer unsuru da, eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesini ve bunun devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasını öngören "öğretim birliği" ilkesi ve uygulamasının anayasa güvencesi altında bulunmasıdır. Gerçekten, bir ülkeyi çağdaş hale getirecek siyasî, idarî ve teknik kadrolar, ancak böyle bir eğitim sistemi içerisinde yeti-şebileceklerdir.

Sovyet Rusya'dan bağımsızlığını ilân eden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi Türk cumhuriyetlerinin, arzuldıkları takdirde Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda ve gelişmesinde önemli rol oynayan Atatürk'ün birleştirici, toplayıcı, yüceltici, çağdaş ve medenî "milliyetçilik" anlayışından esinlenebilecekleri aşikâr bir meseledir. Sovyetlerin dağılması, Markizizm ve Leninizmin iflasını, milliyetçiliğin ise zafarını işaret etmektedir. Bu nedenle istiklaline yeni kavuşmuş olan Türk kökenli cumhuriyetlerin de temel ilkelerinden birinin, milliyetçilik olduğuna ve olacağına kuşku duyulmaması gerekmektedir. Bu aşamada önemli olan, bu cumhuriyetlerin bağımsızlığını, millî birlik ve beraberliklerini her türlü saldırıya karşı korumak, çeşitli totaliter ideolojiler karşısında ve başka milletlerle ilişkilerinde doğru yolu bulmak için sağlam bir "model"e sahip olmaktır. Bu noktada ise, ırkçı olmayan, lâiklik esasından ayrılmayan, sınıf kavgasını değil, sosyal dayanışmayı hedef tutan, millî egemenlik ilkesine dayalı, demokrasiye yönelik ve saldırgan değil, barışçı ve insancıl Atatürkçü bir milliyetçilik anlayışının, Türk kökenli cumhuriyetleri ırk, mezhep, sınıf kavgaları ile bölmeye kalkışacak olanlara karşı en sağlam bir savunma aracı durumunda bulunacaktır. Bu şartlar dahilindeki "Türk Modeli"ni esas alarak kurulan ve gelişme gösteren Türk cumhuriyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin de gurur kaynağı olacaktır.

Millî Mücadele'mizin kazanılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesinde ve çağdaşlaşmasında, Atatürk'ün şahlandırdığı ve doğru çizgiye oturttuğu Türk milliyetçiliğinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Türk cumhuriyetlerine karşı izleyeceği politika ve ilişkilerinde rehber olacağı aşikâr bir durumdur. Üstelik Atatürkçü Türk milliyetçiliğinin "akılcı ve anavatancı" niteliğinin de yeri gelmişken vurgulanması gerekmektedir. Gerçekten de Atatürk, Türk milletinin varlık ve hayatî menfaatlerinin Pan-İslâmizm, Pan-

Turanizm gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini ısrarla vurgulamış, izlenecek gerçekçi ve akılcı yolun, "sınırları belli bir vatan" üzerinde millî bir Türk devleti kurmak olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir devlet kurulurken de, din, dil, ırk vs. alakalarımızın bulunduğu Türk Dünyası ile özellikle kültürel bağlarımızın ihmal edilmemesi başlıca esaslardan birisi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara 1987.
- Atatürkçülük, I-III*, (Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanmıştır), İstanbul 1997.
- Atatürk Haftası Armağımı*, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1993.
- Atatürk Yolu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk, I-III*, İstanbul 1967.
- Atatürk'ten Düşünceler*, Derleyen: Enver Ziya Karal, İstanbul 1981.
- Atatürk'ün Millî Dış Politikası, I-II*, Ankara 1981.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III*, Ankara 1989.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV*, Ankara 1991.
- Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, I-III*, İstanbul 1985.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, I-III*, Ankara 1983.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara 1973.
- Feyzoğlu, Osman Güngör, *Atatürk İlkeleri ve İnkılabımız*, İstanbul 2982.
- Genç, Reşat, "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti", *Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı I-II*, 15-16 (1997).
- Giritli, İsmet, "Yeni Türk Devletleri ve Türk Modeli", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24/VIII (Temmuz 1992).
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara 1986.
- Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara 1990.
- İnan, Erol, "Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik", *Atatürk Haftası Armağanı*, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1993.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. I, Ankara 1988.

- Kili, Suna-Gözübüyük, A. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri, "Sened-i İttifaktan Günümüze"*, Ankara 1985.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990.
- Resulzade, Mehmed Emin, *Azerbaycan Cumhuriyeti, Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti*, İstanbul 1339-1341.
- Sander, Oral, "Turkey and the Turkic World", *Central Asian Survey*, volume 13, number 1, 1994.
- Saray, Mehmet, "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile İlişkileri", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, İstanbul 1996.
- Saray, Mehmet, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara 1995.
- Saray, Mehmet, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, İstanbul 1984.
- Şahin, Enis, *Türkiye ile Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996.
- Türk Dünyası El Kitabı, I-III*, Ankara 1992.
- Türk Dünyası Özel Sayısı I-II, Yeni Türkiye Dergisi*, 15-16 (1997).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, I-IV*, Ankara 1985.
- Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler I*, Ankara 1993.